

**Хамитов Сапар Багдатович аға оқытушы,
педагогика ғылымдарының магистрі,
Жандильдина Светлана Айчановна оқытушы,
Абдрахманова Айтгуль Ермаковна оқытушы**
*Қарағанды индустриялық университеті, «Жалпы білім беру
пәндері» кафедрасы*

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ШЕШЕНДІК ӨНЕРДІ ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Әр халықтың мәдениетінің бастау бұлағы туған тілінің пайда болуымен тұспа - тұс келеді. Демек, тіл - адами нақтылықты адамзаттың тіршілігі өтіп жатқан әлем ретінде жасайды. Адам қоғамының даму барысында пайда болып қалыптасқан өшпес дәулетінің бірі - оның тілі. Шешендік өнер мен шешендік өнер тарихын оқытып, насихаттау арқылы ел құндылықтарын, тарихы мен салт - дәстүрлерін қастерлейтін, қазақтың би - шешендерінің асыл сөзін қадірлейтін, мемлекеттік тілді меңгерген, ой - өрісі кең, шығармашыл, өз бетінше дұрыс шешім қабылдай алатын, университет дәрісханаларында өтетін әрбір тәрбиелік , танымдық мемлекеттік тілді оқыту сабақтарында ұлттық құндылықтарымызды ұлықтап , орыс топтарында оқитын колледж және университет студенттеріне тіл үйретуде және ауызекі сөйлеу мәдениетін дамыту мақсатында шешендік өнердің негізін қалаған атақты билердің даналыққа , тәрбиелік тағылымға толы шешендік сөздері мен қоса қазіргі қаламгерлеріміздің туындыларын молынан оқытып қолданамыз. Оқытушылардың көпшілік алдында шешен сөйлей алатын тұлға тәрбиелеу міндеті тұрғаны ақиқат.

Индустриялық университет дәрісханаларында өтетін әрбір тәрбиелік , танымдық қазақ тілі сабақтарында ұлттық құндылықтарымызды ұлықтап , орыс топтарында оқитын университет студенттеріне тіл үйретуде және ауыз екі сөйлеу мәдениетін дамыту

мақсатында атақты үш би және т.б қазақ билерінің даналыққа, тәрбиелік тағылымға толы шешендік сөздерін молынан оқытып, қолданамыз. Қазақтың тұңғыш биі атанған Майқы би - ұлттық, шешендік өнеріміздің атасы. Қазақ би - шешендері сөз өнерін барлық өнерден жоғары қойып, «Өнер алды - қызыл тіл», «Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ», «Тілдің майын тамызып, сөздің балын ағызып, хас шешендер сөз табар», «Тілі мірдің оғындай» сияқты көптеген қанатты сөздер мен мақал - мәтелдерді, сөз оралымдарымен тұрақты теңеулерді тілдік қолданысқа кеңінен енгізіп, келер ұрпаққа шешендік өнердің мол асыл - мұрасын қалдырды. Майқы бидің ұлы дарыны оны елдің сөз ұстаған ұлағатты биік мәртебеге көтерді. Оның көп тебіреністері қоғам дамуына, ел тірлігіне арналады. Ел мүддесі, мемлекеттік бірлік пен береке туралы Майқы би өз толғамдарымен ұрпаққа өшпес өсиет сөз қалдырды. Қазақтың тұңғыш ғалымы Шоқан Уәлиханов «Ұлы қырғыз -қайсақ ордасының аңыз, әпсаналары» атты еңбегінде Майқы би туралы толымды түсінік берген. Шоқанның тарихи тұжырымын Абай жазған сөздермен байланыстырса, Майқы бидің елдік, мемлекеттік рухының ғылыми байыбы дәйектеле түседі. Береке түбі - бірлік, бірлік түбі - тірлік, жеңіс түбі - ерлік! Майқы би айтқан ой талай - талай ғасырлардан бері қазақ халқының, түркі жұртының дәстүрлі қағидасы, аталы сөзі болып келеді. Қазақ халқында ұлықтауға тұрарлық ұлы мәдениет те, ұшан теңіз ұлттық құндылықтар да молынан кездеседі.. Шешендік өнердің өзі байырғы және қазіргі шешендік өнер болып бөлінеді. «Шешендік сөз дегеніміз - тауып айтылған тапқыр сөз, ақылға қозғау салып, ой түсіретін даналық сөз, қиялға әсер етіп, сезімді қозғайтын көрікті де, әсерлі сөз, бұра тартпас дәлелімен тамсандырып, таңдай қақтыратын білгір - білімді сөз, өтіп кеткен не өтіп жатқан оқиғаны жанды суреттей көз алдыңа алып келетін суретті сөз, тоқсан ауыз сөздің тобықтай түсінігін жеткізетін терең мағыналы түйінді сөз»- деп ғалым С.Қосымова шешендік сөзге тамаша анықтама береді. «Шешендік сөз» деген ұғымды кейбір тұстарда

«сөйлеушінің тыңдаушыны сендіру өнері» - деп те атайды. Қалай болғанда да, сөйлеудің мақсаты мен мазмұны, шарты - таным мен білім құралы болу, сондай - ақ, адамгершілік қасиеттерге үндеу, қоғамдағы келеңсіздіктерді сынау, т.б. адамның рухани дамуының негізгі көзі болып табылады. Шешендік өнер тек құрғақ білімді жатқа білу емес, оның ерекшелігі де сол кез келген ортаның ыңғайына қарай сөйлеушінің өзін ұстай алуы, дұрыс айтар ойын жеткізе алуы десек, айтылған шарттар практиканы көп қажет етеді. Оның тарихын білу халық тарихын білумен бірге, сөйлеу мәдениетін, әдебін үйрену, сөйлейтін сөзді дұрыс таңдай алу ерекшеліктеріне жаттығу. Сол арқылы өскелең ұрпақтың шешен сөйлеуін, жастардың тіл мәдениетін дамытуға, қалыптастыруға көп пайдасы боларын атап өткеніміз де абзал болар. Қоғам тарихына көз салсақ, қай халықтың болсын күрделі қоғамдық , мемлекеттік қайраткерлері, қол басылары , мәмлелерлері, ғалымдары ойға шебер, тілге шешен болғанын байқаймыз.Әр қоғамның өзіне лайықты қарым-қатынасы қалыптасатыны сияқты ойлау, сөйлеу мәдениеті, озық ойлы, шебер тілді адамдары да болғаны даусыз. Шешендік өнердің басты сипаты, сөзді, сөйлеуді түрлі, амал - тәсілдермен көркемдеп, ұтымды жеткізу мәні шешеннің таланты мен терең білім, ақылына қатысты екені танылды. Шешендік өнер сендіру құралы, күрес құралы, мақсатқа жету құралы болатынына көз жеткізді.Шешендік өнер тәуелсіздік жолындағы күресте өте белсенді қызмет атқарды. Қазақ шешендік өнерінің негізін қалаған кешегі өткен бабалар Майқы би, Төле би, Қаз дауысты Қазыбек би,Әйтеке би және т.б. би – шешендерміздің даналық сөздері ұлттық тәрбиенің қайнар бұлағы деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қосымова С.«Қазіргі шешендік» - Алматы- «Ана тілі»-2009
2. Адамбаев Б. Қазақ шешендері. –Алматы. – «Білім»-2008
- 3.Төреқұл Н. Даланың дара ділмарлары . –«Жазушы»-2005.
- 4.Негимов С. Шешендік өнер.-Алматы.- «Жазушы»-2000